

SAULIUS RUMŠAS OP

Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Lietuva
Lithuanian Culture Research Institute, Lithuania

ŽMOGAUS IR DIEVO ATSAKOMYBĖ GAMTOS STICHIJŲ AKIVAIZDOJE PAGAL BAZILIJAUS CEZARIEČIO „HOMILIA DICTA TEMPORE FAMIS ET SICCATIS“

The Responsibility of Man and God in Times of Natural
Disasters in “*Homilia dicta tempore famis et siccitatis*”
by Basil of Caesarea

SUMMARY

Basil of Caesarea does not examine meteorological or natural phenomena as such. He focuses on some of the social problems that emerged during the disaster and the possibilities for solving them. It is even more important for him to consider the deeper issues concerning the causes of events and responsibility at the time of disasters. The article analyses Basil of Caesarea's *Homilia dicta tempore famis et siccitatis* and other writings. It explores how to resolve the issue of responsibility and discusses the arguments of Basil's presentation.

SANTRAUKA

Bazilijus Cezarietis nenagrinėja meteorologinių ar gamtinių reiškinių. Jo dėmesys krypta į kai kurias stichijos metu išryškėjančias socialines problemas bei jų sprendimo galimybes, tačiau jam dar svarbiau apsvastyti nelaimės metu išskylančius gilesnius egzistencinius klausimus, susijusius su įvykių priežastingumu ir atsakomybės pasiskirstymu bei prisiėmimu nelaimės akivaizdoje. Straipsnyje, remiantis Bazilijaus Cezarietio *Homilia dicta tempore famis et siccitatis* ir kitais šio autoriaus raštais, siekiama atskleisti atsakomybių klausimo sprendimo būdus, pateikiamus atsakymus bei aptarti tiesioginius ar netiesioginius argumentus gvildenant jų giliausias priežastis.

RAKTAŽODŽIAI: Bazilijus Cezarietis, badmetis, sausra, Dievo ir žmogaus atsakomybė, nuodėmė.

KEY WORDS: Basil of Caesarea, famine, drought, responsibility of God and man, sin.

IVADAS

Atsakomybės klausimas ar kaltųjų paieškos nelaimių ir katastrofų metu nėra vien šių dienų visuomenės reiškinys. Pirmaisiais amžiais krikščionių mąstytojai ir ganytojai, susidūrę su stichinėmis nelaimėmis ir jų padariniais, nesigriebė perdėm paprasto atsakymo, kai kaltinamas likimas, dievai ar Dievas. Skatinami susidariusių situacijų ir norėdami atliepti ano laiko žmonių nuostatas ar jas pakoreguoti, jie buvo priversti ne tik pateikti įtikinamus filosofinius ar teologinius atsakymus dėl užklupusių gamtos nelaimių, bet ir ieškoti konkrečių priemonių pagalbai negandų paliestiems žmonėms organizuoti.

Vieną tokių situacijų teko išgyventi būsimajam Kapadokijos ganytojui Bazilijui Didžiajam (329–379), kai jis dar buvo Cezarėjos kunigas ir vyskupo Eusebijaus dešinioji ranka. 368 m. Kapadokiją nualino didžiulė sausra, sukėlusį regione baisų ir ilgą badą. Apie badmetį pats Bazilijus užsimena dviejuose savo laiškuose. Samosatos vyskupui Eusebijui adresuotame laiške 368 m. pabaigoje Bazilijus kalba apie neįprastai sunkią žiemą ir išreiškia viltį jį aplankyti, jei leis orai ir „jei badas nepadarys kelionės neįmanomos“ (*Laiškas XXVII*: 65). Vadinasi, 368–369 m. sandūroje badmetis jau yra smarkiai išivirtinęs. Laiške vyskupui Eusebonui¹, parašytame 369 m., Bazilijus mini dar nepasibaigusį badą ir juo grindžią būtinybę pasilikti Cezarėjos mieste, nes reikia rūpintis maisto dalijimu ir parodyti „simpatiją“ (gr. *Sympathos* – kentėjimas kartu, kito kančių patyrimas) palaužtiesiems bei nuskriaustiesiems (*Laiškas XXXI*: 73). Bazilijaus bičiulis Grigalius Nazianzietis

vėliau užsimins ne tik apie badmetį ir jo padarinius Kapadokijos žmonėms, bet ir apie Bazilijaus organizuotą karitatyvinę veiklą, „tikrą virtuvę liaudžiai“ (Grigalius Nazianzietis, *Oratio* 43, 34–35: 203–205), kuria, anot Bazilijaus brolio Grigaliaus Nisiečio, naudojosi ne tik krikščionys, bet ir žydai (Grigalius Nisietis, *In Basilium fratrem*: 807).

Turbūt plačiausiai sausrą ir badmetį Bazilijus tiesiogiai arba netiesiogiai aptaria maždaug 368–369 m. pasakytose penkiose *Homilijose*², kuriose kritikuoja viskuo apsirūpinusiųjų egoizmą ir įspėja apie iš sukrautų turtų kylančius pavojus artimo meilei. Tuo laiku pasakyta *Antroji homilija 14-ai Psalmei* (*Homilia secunda in psalmum 14*: 264–280) labiau primena iš Plutarcho *Traktato 54 apie tai, kad nereikia įsiskolinti* perimtus ir savitai perteiktus svarstymus apie skolinimą ir skolinimąsi su palūkanomis, nepriklausomai nuo to, ar skolinamasi dėl realaus stygiaus, ar dėl noro dar labiau turtėti, bei iš to kylančias blygybes, kaip antai vaikų pardavinėjimą ar įkeitimą už mokyklą. Panašiai kalbama kitoje tuo metu pasakytoje *Homilijoje apie tuos, kurie gyvena paskendę turtuose* (*Homilia in diuites*: 277–304). Minėtose dviejose *Homilijose* išryškėja daugiau retorinės vingrybės ir rėmimasis klasikineis autoriais. O kitoje trijose, platesnį biblinį pagrindą turinčiose – *Homilijoje apie turtų kaupimą* (*Homilia in illud: Destruam horrea mea* (Lc 12, 18): 261–277), *Homilijoje, pasakytoje bado ir sausros laiku* (*Homilia dicta tempore famis et siccitatis*: 304–328, toliau *Temp. famis*) ir *Apie tai, kad Dievas nėra blygybių autorius* (*Quod Deus non est auctor malorum*:

329–353) – tonas tampa primygtinesnis, argumentacija dinamiškesnė ir griežtesnė, o žodžiai piktnaudžiaujančiųjų kitų nelaimėmis atžvilgiu tiesmukiški ir pikti, raginantys ne tik svarstyti, bet ir veikti neatidėliojant. Visuotinės nelaimės akivaizdoje, kurią tiesiogiai įvardija ir aptaria *Temp. famis*, Bazilijus stengiasi apibrėžti Dievo ir žmogaus atsakomybių ribas stichijos akivaizdoje ir bibliniais bei teologiniais argumentais bando identifi-

kuoti tikrąsias ištikusio bado priežastis, siūlo padarinių šalinimo principus ir konkrečias priemones.

Straipsnyje, remiantis Bazilijaus Cezariečio *Homilia dicta tempore famis et siccitatis* ir kitais šio autoriaus raštais, siekiama atskleisti atsakomybių klausimo sprendimo būdus, pateikiamus atsakymus bei aptarti tiesioginius ar netiesioginius argumentus ir gvildinti jų giliausias priežastis.

DIEVO NUOSTATOS PASIKEITIMAS KAIP SAUSROS IR BADO PRIELAIDA

Pranašo Amoso žodžiai „Liūtas suriaumojo, kas nebijos? Viešpats Dievas kalbėjo, kas atsisakys pranašauti?“ (Am 3, 8), cituojami išangoje, ne tik atveria Bazilijaus pašnėkesį, bet taip pat praneša apie *Temp. famis* perspektyvą bei numatomus tikslus. Anot Cezariečio, Amoso pavyzdys puikiai tinkas pradėti kalbą, nes pranašui teko atremti tas pačias blogybes, su kuriomis susiduria pamokslininkas ir jo klausytojai (plg. *Temp. famis* 1: 304D–305A). Kokios tad blogybės užklupo tiek Amoso, tiek Bazilijaus laikais gyvenusius žmones?

Amoso minimas (Am 8, 11), o Bazilijaus aptartas badas vis dėlto nėra kalbos tikslas. Abiem atvejais konkreti situacija labiau padeda kaip pretekstas gvildinti bendresnes temas. Bazilijaus kalbos perspektyva aiškėja: kaip ir Amoso laikais, Kapadokijos pamokslininko skambantis žodis siekia perteikti paties Dievo perspėjimą dėl gresiančios pražūties (plg. Am 3, 8), jos priežasčių ir galimų sprendimo būdų norint išvengti pragaištingos lemties. Amoso laikais

Judėjai ir Izraeliui pavojų kėlė stiprėjančios ir vis karingiau nusiteikusios aplinkinės tautos, Bazilijaus laikais Kapadokijos gyventojai susidūrė su dar neregėta sausra ir jos padariniais – maisto trūkumu. Pamokslininko žodžio prilyginimas Dievo žodžiui nekyla iš Bazilijaus susireikšminimo, tai lemia sudėtinga situacija ir būtinybė neatidėliojant priimti reikalingus sprendimus (Charpin-Ploix 2017: 78). Aprašydamas situacijos sudėtingumą, Bazilijus vaizdžiai, bet realistiškai pasakoja apie sausros nusiaubtą regioną, sudiržusią ir bevaisę žemę, nebeatsiliepiančią į žmogaus triūšą, išdžiūvusius šaltinius bei sausas upių vagas, išsekusius kaimiečius bei visur besimėtančius numirėlių kūnus, tačiau turtuose skendinčius žemvaldžius ir visur klestintį egoistinį nesidalijimą (plg. *Temp. famis*: 307D ir 308D). Badas yra baisiausias iš žmogaus vargų, nes sukelia ligas ir lemia daug lėtų bei kankinančių mirčių. Kardas nukerta vienu ypu, ugnis taip pat greitai viską sunaikina, bet badas yra ilga kankinystė ir išžęstas

skausmas, verčiantis tapti net žmogėdromis, priverčia maitintis ne tik lavonais, bet ir savo vaikais (plg. *Temp. famis* 7: 324A). Badas yra tas pavojus, iš kurio kyla daugelis kitų blogybių, tačiau kur slypi bado priežastys?

Jei badas yra užklupusios sausras padarinys, būtų lyg ir logiška ieškoti sausras priežasčių. Tačiau Bazilijus nei *Temp. famis*, nei kitose anuomet pasakytose *Homilijose* tiesiogiai nenagrinėja šios stichijos gamtinių priežasčių. Bazilijaus tekste dažnai glaudžiai ir neatskiriamai susipina sausras ir bado tema su turtuolių gobšumo ir nesidalijimo su stokojančiu problemomis bei iš to kylančiais padariniais. Kosmologinis, sociokultūrinis, antropologinis ir religinis lygmuo glaudžiai susipina tarpusavyje. Bazilijaus žvilgsnis krypta pirmiausia į priežasčių apmąstymą bei atsakingojo identifikavimą. Gilinimasis į priežastis nėra tikslas sau, o yra naudingas, kiek leidžia suprasti situaciją, į kurią pateko Kapadokijos gyventojai, ir, maža to, kiek tai gali padėti surasti ir pasiūlyti tinkamą krikščionišką atsaką į susidariusią situaciją. Tad kas lėmė, kad kapadokiečiai pateko į tokią padėtį?

Pirmiausia Bazilijus tarsi prabėgom aprašo reakciją į ištikusią nelaimę. Bado išsekinti žmonės laukia naujojo Mozės, kurio dėka jiems pradėtų tekėti vanduo iš uolos ir kristi mana iš dangaus (plg. Iš 16, 13–31 ir *Temp. famis* 2: 305C–307A). Kitaip tariant, žmonės laukia stebuklo iš Dievo, kuris jiems atrodo esąs ne tik atsakymas į keliamus priežasties klausimus, bet ir problemos sprendimas. Visą atsakomybę dėl sausras ir dėl badmečio žmonės linkę suversti Dievui kaip vie-

ninteliui atsakingam ar net kaltam. Remdamasis Amosu (plg. Am 4, 7–8), Bazilijus perteikia aplink sklindančias nuomones ir rodo į Dievą, kuris esą sustabdas lietų (plg. *Temp. famis* 2–3: 309A–B). Tačiau Bazilijus nepasitenkina tokiu atsakymu. Jis net keletą kartų grįžta prie šio klausimo aptardamas Dievo gebėjimo vadovauti, galios ar gerumo trūkumo aspektus bei galimybę Dievo meilei žmogui virsti neapykanta. Klausdamas, kodėl pasikeitė metų laikai, Bazilijus atmeta Dievo nebegebėjimo vadovauti ir dieviškos galios praradimo galimybę kaip netinkamus argumentus. Dievui netrūksta galios, nes jis yra dangaus ir žemės, vadinasi, ir metų laikų, ir stichijų Viešpats. Lygiai taip pat Dievui netrūksta gerumo, nes jis sukūrė žmogų vien tik iš savo gerumo, nulipdydamas jį pagal savo paveikslą, t. y. protingą (plg. Pr 1, 27; 2, 7). Tai liudija žmogaus menai, kuriuos Dievas suteikė savo kūriniai sukurdamas jį protingą. Taigi Dievui gerumas yra natūralus, todėl jis negali pranykti, o yra jaučiamas net blogais laikais. Lygiai taip pat Dievo meilė žmogui negali virsti neapykanta (plg. *Temp. famis* 2 ir 5: 309A ir 317B–C).

Vis dėlto Bazilijus negali atmesti bibliinių argumentų, Amoso ar Jobo pavyzdžio (Job 19, 21), aiškiai įvardijančio Dievą kaip blogybių siuntėją (plg. *Temp. famis* 5: 316B–C). Norėdamas išspręsti šią dilemą, Bazilijus neatmeta Dievo įsikišimo galimybės, tačiau suversti kaltę vien Dievui ir jį įvardinti kaip blogio šaltinį – žmogui per daug paprasta ir neatsakinga. Žmonių maldaujantis žvilgsnis į dangų, anot Bazilijaus, nėra neteisingas, nes Dievas siunčia šią bado rykštę. Dievas

gali būti įvardijamas kaip tiesioginė sausras priežastis, tačiau tikrosios, arba pirminės, priežasties, paskatinusios Dievą šitaip, atrodytų, negailestingai elgtis žmonių atžvilgiu, reikia ieškoti kitur³. Jei

visavaldis, visagalis, geras ir mylintis Dievas leidžia kilti sausras ir badmečiui, tai pagrindiniu klausimu tampa ne stichijos, o Dievo nuostatos žmogaus atžvilgiu pasikeitimo priežastys.

DIEVO NUOSTATOS PASIKEITIMAS KAIP AUKLĖJIMAS IR IŠBANDYMAS

Dievo nuostatos pasikeitimą Bazilijus bando pagrįsti kaip edukacinę priemonę arba kaip išbandymą. Sausra ir badmetis nėra Dievo siekiamas tikslas, o priemonė, kurią pasitelkdamas Dievas nori įspėti žmones apie nutolinimą nuo Jo. Tikrasis Dievo siekis – ne sužlugdyti, o gražinti žmogų iš paklydimų kelio. Plėtodamas šį klasikinį aiškinimą apie auklėjamąją veiklą, sutinkamą ir kituose jo tekstuose (plg. *Quod Deus non est auctor malorum* 3 ir 5: 333A ir 337D–340A), Bazilijus net keletą kartų atkreipia dėmesį į Dievo sampratą – Dievas yra kaip mylintis tėvas ir būtent su tėviška nuostata Jis žvelgia į žmogų. Tad sausra ir badas tampa tėviško auklėjimo priemone, skirta išdykusiems vaikams (plg. *Temp. famis* 2 ir 5: 308C–D ir 320B–C). Antikinėje tradicijoje panaši kalbėsena savaime aiški ir priimtina, nes kūniškos bausmės buvo suprantamos kaip įprastos vaikų auklėjimo priemonės (plg. Marrou 1965: 202).

Kita vertus, Dievo nuostatos pasikeitimą galima traktuoti kaip išbandymą – nesvarbu, ar žmogus vargšas, ar turtingas. Išbandymas, anot Bazilijaus, reikalauja kantrybės, o kantrybė parodo tai, koks žmogus iš tikro yra ir kiek artimas Dievui. Ne be ironijos Bazilijus aprašo turtinguosius, kurie dėkoja Dievui ir jį pripažįsta geradariu, bet pasikeitus si-

tuacijai, praradę turtus, pablogėjęs sveikatai, smukus reputacijai, tapę vargšais ar ligoniais, jie skundžiasi Dievui, pyksta ant Jo, murmeldami atsisako melstis, vadina Dievą skolininku, o ne mokytoju ar valdovu. Tačiau toks mąstymas yra klaidingas (plg. *Temp. famis* 5: 316B–C). Taigi nelaimės ir blogybės gali būti suprastos kaip krikščionių išbandymas, atskleidžiantis tiesą apie žmogų.

Bazilijui svarbu tuo pat metu padrausinti žmones ir, remiantis bibliiniais pavyzdžiais, suteikti jiems vilties. Todėl jis aiškina, kaip elgtis išbandymo metu. Šiuo atveju svarbu nesileisti sugniuždomam ir nepasiduoti liūdesiui, nes tai veda į nuodėmę ir neviltį, o neviltis – į nedėkingumą. Išbandymų metu svarbu turėti tvirtą viltį, kad Dievas yra geras, nes Jis tik išbando mūsų nusistatymą ir žiūri, kaip ištiesų elgsimės. Dievas gali pamaitinti savo tarnus netikėčiausiu ir neįprastu būdu. Šiai argumentacijai bibliinių pavyzdžių netrūksta: Elijas, kurį maitino paukščiai (1 Kar 17, 4–16), Habakukas, kuris, Dievo palieptas, neša valgį į liūtų narvą įmestam Danieliui (Dan 14, 30–42), ar Mozė ir jo vedama tauta dykumoje (plg. *Temp. famis* 5: 320A–B). Visi šie pavyzdžiai ir dar daug kitų stebuklų, kuriuos galima rasti, rodo, kad Dievas yra švelnus tėvas ir kupinas meilės žmonėms (plg. *Temp. famis*

5: 320B–C). Todėl Bazilijus ragina būti kantriems ir neprarasti dorybės.

Taigi, ieškodamas atsakymų į sausras ir badmečio priežasčių klausimą, Bazili-

jus ne kartą kalba apie auklėjantį ar išbandymus siunčiantį Dievą, tačiau šis aspektas nėra plėtojamas palyginti su kita galima priežastimi – nuodėme.

NUODĖMĖ KAIP NUSIGRĖŽIMAS NUO DIEVO IR NATŪRALIOS TVARKOS PAŽEIDIMAS

Tad kokia yra tikroji arba pirminė sausras ir jos padarinių priežastis? Bazilijui Cezariečiui – nuodėmė. „Nuodėmės (gr. *amartia*) yra mus slegiančių blogybių priežastis“ (*Temp. famis* 2 ir 3: 308C ir 309D). Tačiau kokia yra ši nuodėmė ir kaip ji gali paveikti gamtos natūralią tėkmę ir išprovokuoti stichines nelaimes?

Viena vertus, Bazilijus konstruoja savo argumentaciją sekdamas pranašu Amosu, kuriam išorinės grėsmės priežastis yra tautos nusigrėžimas nuo Dievo ir Sandoros su juo sulaužymas (plg. Am 1, 9; Neher 1981: 216). Kita vertus, Bazilijaus Cezariečio, kaip ir dažno ano meto krikščionio, teigimu, nuodėmė nėra tik neatitikimas kokios nors religinės taisyklės ar vien tik nusižengimas Dievui, nuodėmė – tai tarsi fizinis nusisukimas ir nutolimas nuo Dievo (plg. *Temp. famis* 2, PG 31, 308C). Kitaip tariant, tai kosminės pusiausvyros suardymas, išstumiant Dievą iš centrinės vietos ir į ją pastatant žmogų be Dievo, pasauliui tampant pasauliu be Dievo ir, anot Bažnyčios Tėvų, be nuo pat pradžios numatytos tvarkos⁴. Čia galbūt slypi žmogaus nuopuolio esmė – tapimas dievu vietoj Dievo, kaip žadėjo gundytojas žaltys: „Jūs būsite kaip Dievas“ (Pr 3, 5). Kituose Bazilijaus veikaluose, ypač traktate *Apie Šventąją Dvasią*, sutinkama aiški Kūrėjo – kūrinio perskyra ir mąstymas

šiomis dviem kategorijomis tiek apie Dievą Trejybėje, tiek apie pasaulį ir ypač apie žmogų (*De Spiritu Sancto* XVI, 37: 374–375). Žmogaus nuodėmė gali būti suprasta kaip siekis užimti Kūrėjo poziciją ir tapti kūrėju be Kūrėjo⁵. *Temp. famis* ir taip pat kitose panašiu metu pasakytose *Homilijose* yra daroma svarbi perskyra tarp savininko ir valdytojo (plg. *Temp. famis* 2: 309A–B). Anot Bazilijaus, žemės gėrybes bei turtus besisavinantis gobšuoelis save laiko gėrybių, tad ir visos žemės, savininku, o iš tiesų jis tėra tik tvarkytojas, kuriam pavesta rūpintis kūrinių. Iš čia kyla ir tinkamo bei adekvataus rūpinimosi būtinumas, nes žemė, gamta, jų teikiamos gėrybės yra skirtos visiems žmonėms. Gobšuoelis, anot *Homilijų*, pasisavina tai, kas jam nepriklauso. Valdytojas užima savininko vietą ir šitaip iškreipia natūralią gamtos tvarką.

Natūralios tvarkos apvertimą liudija *Homilijoje* minimi žemės nevaisingumo ir aukso „išaukštėjimo“ pavyzdžiai (plg. *Temp. famis* 4: 313B–C). Žemė tampa bergždžia dėl palūkanų kaltės, nes apversta tvarka – kas nevaisinga (t. y. aukšas) padaroma vaisinga. Panašūs teiginiai, kurie iš pažiūros retoriniai, nusako pavojų apversti natūralią tvarką. Natūrali tvarka, anot Kapadokiečio, yra nustatyta paties Dievo dar kūrimo metu, kai Dievas žmogui paskiria rūpintis kū-

rinią ir ją valdyti (plg. Pr 1, 28, *Homelia in hexaemeron* IX, 6: 513).

Kaip ši schema funkcionuoja? Bazilijus neįvardija tiesioginių žmogaus nuodėmės pasekmių gamtai, kaip kad šiandien galėtume galvoti apie ekologinius procesus ar pan. Negalime reikalauti iš ano laikotarpio to, apie ką anuomet nebuvo kalbama. Tačiau Bazilijus aiškiai išdėsto schemos veikimo grandinę ir principą. Žmogaus nuodėmės įtaka gamtai ir pasauliui vyksta per Dievą, nuo kurio priklauso gamtos reiškiniai, ta prasme, kad Dievas yra visatos Viešpats. Nusidėdamas žmogus tarsi patraukia Dievą iš jam vienam priklausančios šeimininko vietos. Dievas tarsi pasitraukia ir taip parodo, kas nutinka pasaulyje be Dievo tvarkos. Tad šioje perspektyvoje teiginys apie žmogaus nuodėmės tiesiogines pasekmes visai kūrinijai tampa logiškas ir suprantamas. Nors šioje *Homilijoje* Bazilijus tiesiogiai to ir nesaiko, tačiau, remiantis kitais Bazilijaus veikalais ir nuodėmės samprata, galima drąsiai teigti, kad Kapadokiečio mąstymo perspektyvoje sausra ir jos pasekmės – tai pasaulio be Dievo, t. y. be tikrojo tvarkytojo, įvaizdis, kurio pasekmės tiesiogiai atsisuka prieš patį žmogų. Žmogaus nuodėmė daro įtaką gamtos stichijai, nes ji daro įtaką Dievo laikysenai mūsų atžvilgiu. Be to, mūsų elgsena kito atžvilgiu daro tiesioginę įtaką Dievo veiksmams mūsų pačių atžvilgiu (plg. *Temp. famis* 7: 324B).

Lieka neatsakytas klausimas: kaip vieno ar kelių žmonių nusikaltimas ar nuodėmė padaro įtaką visai žmonių giminei? Atsakydamas į šį klausimą, Bazilijus Cezarietis ne viename savo veikale

tvirtai teigia, kad visi žmonės turi vieną bendrą prigimtį (gr. *koine physis*) ir visi žmonės yra susieti (plg. *Homilia in illud: Destruam horrea mea* 1: 264A)⁶. Filosofinė minėto teiginio kilmė jau seniai buvo tyrėjų pastebėta, tačiau jo bibliinių ištakų tyrimas paliktas kiek nuošaliau arba visai jo nesiimama (plg. Courtonne 1935: 76–77 ir Dirking 1911: 56–58).

Aptariamoje homilijoje *Temp. famis* Bazilijus nesiremia turbūt svarbiausiais apaštalo Pauliaus argumentais apie kiekvieno žmogaus dalyvavimą Adome ir Kristuje (plg. Rom 5, 12,14; Rom 5, 18–19; 1 Kor 15, 22). Pastarieji tekstai, kalbantys apie visų žmonių susietumą ir vieno įtaką visiems, sutinkami kituose Kapadokiečio veikaluose (plg. *Biblia patristica* 2001: 337–338 ir 358). Homilijoje *Temp. Famis* Bazilijus visų žmonių susietumą iliustruoja kitais bibliiniais pavyzdžiais. Jis imasi visų dalyvavimo vieno nuodėmėje temos, tiksliau, parodo visuotinius vieno žmogaus nuodėmės padarinius. Jis cituoja Achano atvejį, dėl kurio aukos stabams buvo nubausta visa kariuomenė (Joz 7, 1–26), ir primena Zimrio paleistuvystę su midjanietai, dėl kurios visas Izraelis susilaukė bausmės (Sk 25, 6–17, plg. *Temp. famis* 2: 316A). Sunku pasakyti, kodėl toks pasirinkimas. Neatrodo, kad stabmeldystė ar paleistuvystė būtų kaip nors susiję su Bazilijaus aprašoma Kapadokijos situacija. Greičiausiai Bazilijui svarbu ne išsamiai analizuoti visų susietumo priežastis ar vieno nuodėmės persidavimo visumai sąlygas, o konstatuoti, kad visi baudžiami ir turi atsilyginti už vieno žmogaus nusižengimus. Bibliinis pavyzdys ne nagrinėjamas, o juo remiamasi kaip svariu argumentu faktui konstatuo-

ti. Be to, savo tekste Bazilijus įterpia ekleziologinį argumentą, primindamas, kad Bažnyčią sudaro visi jai priklausantys nariai (plg. *Temp. famis* 9: 328A).

Bazilijui svarbesnis yra kitas žingsnis – būsimo atsako į stichinę nelaimę paruošimas. Jei visi paliesti, tai visi turi ką nors daryti, kad pakeistų situaciją. Pirmiausia reikia kiekvienam peržvelgti savo sąžinę, lyg Dievo rūstybė būtų kiekvienam asmeniškai skirta (plg. Job 19, 21). Jei nuodėmė nuo vieno persidavė vi-

siems, norint pakeisti situaciją, reikia atlikti atvirkštinį veiksmą, t. y. nuo visuotinio lygmens pereiti prie asmeninio. Šio atvirkštinio kelio pristatymas pagrindžia ir anonuoja būsimą Bazilijaus atsaką į visuotinę nelaimę, kuris bus asmeninio pobūdžio, nes kiekvienas žmogus yra asmeniškai paliestas ir įpareigotas pradėti nuo savęs. Vienos prigimties arba vieno žmogaus susietumo su visais klausimas tampa asmeninio kiekvieno įsipareigojimo pagrindu ir imperatyvu.

NUODĖMĖ KAIP NUSIGRĖŽIMAS NUO ARTIMO

Taigi dėl žmonių prigimties susietumo net vieno žmogaus nuodėmė veda prie globalių ir kosmologinių pasekmių, išderinančių Dievo ir žmonijos santykių bei darančių įtaką natūraliai gamtos tėkmei. Todėl Bazilijus ilgiau apsistoja prie asmeninių nuodėmių konkrečių išraiškos formų – nesidalijimo, gobšumo ir galiausiai meilės stokos. Badmečiu jos pirmiausia paliečia bendražmogišką plotmę ir žeidžia, net naikina, santykius tarp žmonių bei tampa Dievo nuostatos pasikeitimo priežastimi. Kalbėdamas apie jas, Bazilijus šneka ne aptakiai. Jo raginimas pasikeisti skamba primygtinai. Kas konkrečiai sakoma apie kiekvieną iš nuodėmės išraiškos formų?

Kaip vieną pirmųjų nuodėmės išraiškos formų Bazilijus įvardija nesidalijimą su stokojančiu: „mes pertekę turtais ir jais nesidalijame“ (*Temp. famis* 2: 309A). Kitaip tariant, tikroji stichijos sukelta problema nėra apskritai maisto stoka, tačiau nesidalijimas, prašančio vargšo atstūmimas ar reikalavimas dešimterios kainos už maisto produktus. Žvel-

giant plačiau, Bazilijus paliečia tikrąją žemės gėrybių ir derliaus paskirstymo problemą – socialinės nelygybės problemą, labai vešėjusią ano meto Kapadokijoje (plg. Gain 1985: 271–290; Holmes 2001: 64 ir 99). Šios nelygybės akivaizdoje nesidalijimas su stokojančiu tampa Dievo siunčiamų nelaimių priežastimi. Bazilijus griežtas ir tiesmukas: „jūs, turtingieji, neduodate vargšams, nemaitinate alkanų, neguodžiate nuliūdusių, neparodote užuojautos“ (*Temp. famis* 4: 316D).

Bazilijus žengia dar toliau. Viena vertus, jis tuo pačiu parodo „krikščioniškų“ turtuolių niekšybę, t. y. neatitikimą tarp teorijos ir praktikos, nes jie greitai kalbėti apie geradarybes, tačiau nemato vargstančiojo ir prašančiojo prie savo durų (plg. *Temp. famis* 2: 309A–B). Kita vertus, netikslu būtų įsivaizduoti, kad Bazilijaus kritikos strėlės lekia tik turtuolių kryptimi, nepriklausomai nuo to, ar jie būtų krikščionys, ar ne. Bazilijus kritikuoja tuos, kurie nesidalija su stokojančiu, nesvarbu, ar jie būtų turtingi, ar ne. Vargšai, kuriuos apibūdina Bazilijus, ypač *Temp.*

famis, neabejotinai yra vieni iš stokojančiųjų ar elgetų, kurie dar iki bado buvo nuolatiniai bendruomenės nariai (plg. Holmes 1999: 342). Gal todėl vargšų aprašymas šioje *Temp. famis* išplėstas ir detalizuotas, vargšai užima beveik centrinę vietą. Turint mintyje, kad ši *Homilija* buvo greičiausiai pasakyta bažnyčioje liturgijos metu, Bazilijus galbūt stengėsi paskatinti besiklausančiuosius atsiversti (plg. Holmes 1999: 342–343). Nesidalijimas su stokojančiu tampa krikščioniškos bendruomenės tinklo ardymu.

Todėl Bazilijus labiausiai ir akcentuoja ne turtą ar neturtą, turtingą ar beturtį, o dalijimąsi, kuris turėtų paliesti visus. Vargingumas yra reliatyvus. Bazilijus ragina: „Esi vargšas? Yra vargingesnių. Turi duonos dešimčiai dienų? Yra tų, kurie teturi dienai. Tad laisvai pasidalink savo pertekliumi su nieko neturinčiu. Neaukok visų išgelbėjimo vardan savo asmeninių interesų“ (*Temp. famis* 6: 320C). Bazilijus kreipiasi į vargšus, kurie ginčijasi, nelabai ką turėdami, ir nenori dalintis, kad patys nepritrūktų. Jis ragina dalintis taip, lyg būtų duodama tarsi į skolą pačiam Dievui, kuris yra turtingas. Vargui prispaudus, sulauksite atlygio su procentais. Taigi argumentacijos esmė – ne turtingo ar vargšo perskyra, o kiekvieno poelgis stokojančio artimo atžvilgiu. Iš čia kyla Dievo laikysena žmogaus atžvilgiu: „Dievas mums nebeatveria savo rankos, nes mes užspaudžiame saviškes stokojantiems mūsų broliams“ (*Temp. famis* 2: 309B).

Prievolė dalintis kyla iš paties turtų šaltinio, kurį žmogus dažnai klaidingai supranta. Anot Bazilijaus, turtai kyla ne iš žmogaus. Jie yra Dievo dosnumo dovana. Dievas duoda gausiai, tačiau šį

gėrį kai kurie žmonės pasisavina ir brangiai pardavinėja. Kiek Dievas dosnus – tiek žmogus šykštus. Šykštus nesidalijimas ir didelės kainos už maisto produktus reikalavimas yra tikroji socialinė problema, su kuria grumiasi Bazilijus. Tokia laikysena stokojančių atžvilgiu sukelia tragiškus padarinius (plg. *Temp. famis* 7: 324A; Holmes 1999: 346).

Prisirišusieji prie turtų kaupimo dažniausiai mato ir siekia parodyti turtų galią bei naudą, tačiau Bazilijus juos sugretina su gobšumu (gr. *pleonexia*) ir šykštumu (plg. *Temp. famis* 4: 313B–C). Bazilijus iš tiesų smerkia būdą turėti turtų, juos savintis ir jais piktnaudžiauti. Užsipuldamas meilę pinigams (gr. *philargyria*) ir gobšumą (gr. *pleonexia*), jis iš tiesų kritikuoja žmogaus prisirišimą prie medžiagiškumo ir turtų kaupimo (Toneatto 2012: 71–72).

Bazilijus nesitenkina vien šiais pasvarstymais ir ieško tos pagrindinės priežasties, dėl kurios sukietėja žmogaus širdis ir jis praranda galimybę dalintis turtais. Kitaip tariant, Kapadokietis bando suprasti, kas daro įtaką žmogaus savanaudiškiems sprendimams ir gobšuoliškiems veiksams. Pasitelkdamas retorines vingrybes, Bazilijus rėžia: „mūsų laukai išdžiūvę, nes mūsų meilė (gr. *agapè*) atšalo. Dievop kreipiamos mūsų maldos nenaudingos, mūsų šauksmai greitai dingsta ir pranyksta, nes mes net nesiteikiame išgirsti vargšo“ (*Temp. famis* 3: 309B). Taigi tikroji nuodėmė ir užklupusių nelaimių priežastis – meilės trūkumas. Toks giliosios priežasties įvardijimas leis Bazilijui ne tik pagrįstai ir įtikinamai kalbėti apie kiekvieno žmogaus asmeninę atsakomybę stichinių nelaimių akivaizdoje, bet ir pasiūlyti problemos

sprendimą. Sprendimas paprastas: net mažiausias kiekvieno žmogaus asmeninis indėlis puoselėjant artimo meilę tam-

pa tinkama priemone švelninti bado pasekmes ir atkurti deramą santykį su artimu bei su Dievu.

IŠVADOS

Ieškodamas sausros ir bado giliųjų, ne gamtinių, priežasčių, Bazilijus Cezarietis peržvelgia daug galimų veiksnių ir kelia kiekvieno jų atsakomybės klausimą. Straipsnyje siekta parodyti Bazilijaus mąstymo raidos etapus ir argumentuoti juos pagrįsti. Jei tiesiogine sausros ir bado priežastimi galima įvardinti Dievą, kuris nori auklėti ar išbandyti tikintįjį, vis dėlto pirminė priežastis, paskatinusi Dievą pakeisti palankią nuostatą žmogaus atžvilgiu, yra žmogaus nuodėmė, t. y. žmogaus nutolimas nuo Dievo, jo nebepripažinimas Viešpačiu ir Kūrėju. Sausra ir badmetis daugiau yra natūralios tvarkos apvertimo padarinys, nei kad užklupusių negandų priežastis. Ši stichinė nelaimė nėra iš tiesų esminis klausimas. Esminis klausimas – kiekvieno žmogaus laikysena stichijos akivaizdoje, laikysena kitų, t. y. savo artimo ir Dievo, atžvilgiu. Kadangi žmonės sieja bendra prigimtis, vieno žmogaus nuodėmės padariniai

persiduoda visumai. Konkreti nuodėmės išraiška artimo atžvilgiu – nesidalijimas, gobšumas ir meilės stoka – liudija kiekvieno žmogaus asmeninę atsakomybę.

Žinoma, šiandien galime stebėtis tokiu aiškinimu, tačiau po juo slepiasi labai šiuolaikiškas ir aktualus atsakomybių, ypač žmogaus asmeninės atsakomybės, klausimas stichinės nelaimės metu. Žmogus nėra tik fatališko pasaulio apsuptyje ar Dievo norų auka. Rodos, vis dėlto įmanomas žmogiškas ir, Bazilijaus Cezarietio atveju, krikščioniškas atsakas į nuo žmogaus nepriklausančią situaciją. Stichinių nelaimių akivaizdoje Bazilijus geba parodyti kiekvieno žmogaus asmeninės atsakomybės svarbą ir imperatyvą kasdien konkrečiai įgyvendinti artimo meilę. Įvardinęs tikrąją badmečio nelaimių priežastį – artimo meilės trūkumą, – Bazilijus vėliau konstruos ne tik teorinį atsaką, bet dės visas pastangas, kad šis atsakas taptų tikrove.

Literatūra

Basile de Césarée. 1968. *Homélie sur l'Hexaemeron*, éd. S. Giet, Paris: Les Éditions du Cerf.

Basile de Césarée. 2002. *De Spiritu Sancto: Sur le Saint-Esprit*, éd. B. Pruche, Paris: Les Éditions du Cerf.

Basiliius Caesariensis. 1857. *Homilia dicta tempore famis et siccitatis*. PG 31, 304–328.

Basiliius Caesariensis. 1857. *Homilia in diuites*, PG 31, 277–304.

Basiliius Caesariensis. 1857. *Homilia in illud: Des-truam horrea mea (Lc 12, 18)*, PG 31, 261–278.

Basiliius Caesariensis. 1857. *Homilia secunda in psalmum 14*, PG 29, 264–280.

Basiliius Caesariensis. 1857. *Homilia super Ps 32*, PG 29, 324–349.

Basiliius Caesariensis. 1857. *Quod Deus non est auctor malorum*, PG 31, 329–353.

Biblia patristica 2001. *Biblia Patristica: index des citations et allusions bibliques dans la littérature patristique, vol. 5: Basile de Césarée, Grégoire de Nazianze, Grégoire de Nysse, Amphiloque d'Iconium*. Paris: CNRS.

- Charpin-Ploix M.-L. 2017. La réception du livre d'Amos par les Pères. Proposition méthodologique. *Vox Patrum* 37: 70–83.
- Courtonne Y. 1935. *Saint Basile. Homélie sur la richesse*. Paris: Firmin-Didot et Cie.
- Dirking A. 1911. *S. Basilii Magni de divitiis et paupertate sententiae quam habeant rationem cum veterum philosophorum doctrina*. Monasterii Gustafolorum: Impr. Aschendorffiana.
- Fedwick P. J. 1981. A Chronology of the Life and Works of Basil of Caesarea. *Basil of Caesarea: christian, humanist, ascetic. A sixteen-hundredth Anniversary-Symposium*, Actes du Congrès intern. du 10–16 juin 1979, Toronto: Pontifical Institute of Medieval Studies, p. 3–19.
- Gain B. 1985. *L'Église de Cappadoce au IVe siècle d'après la correspondance de Basile de Césarée (330–379)*. Roma: Pontificium Institutum Orientale.
- Giet S. 1941. *Les idées et l'action sociales de saint Basile le Grand*. Paris: Gabalda.
- Grégoire de Nazianze 1992. *Oratio 43 in Discours 42–43*, éd. J. Bernardi. Paris: Les Éditions du Cerf.
- Holman S. R. 1999. The Hungry Body: Famine, Poverty, and Identity in Basil's Hom. 8. *Journal of Early Christian Studies* 7: 337–363.
- Holman S. R. 2001. *The hungry are dying. Beggars and bishops in Roman Cappadocia*. Oxford: Oxford University Press.
- Marrou H.-I. 1965. *Histoire de l'éducation dans l'Antiquité*. Paris: Seuil.
- Neher A. 1981. Amos. *Contribution à l'étude du prophétisme*. Paris: Vrin.
- S. Gregorius Nyssenus. 1863. *In laudem fratris Basilii*, PG 46, 788–817.
- Saint Basile. 1957, 1961, 1966. *Lettres*, t. 1–3, éd. Y. Courtonne. Paris: Les Belles Lettres.
- Toneatto V. 2012. *Les banquiers du Seigneur. Évêques et moines face à la richesse (IVe–début IXe siècle)*. Rennes: Presses universitaires de Rennes.

Nuorodos

- ¹ Vyskupas Eusebonas greičiausiai yra tas pats Samosatos vyskupas Eusebijas, su kuriuo Bazilijus norėjo užmegzti glaudesnę kontaktą dėl ginčų kai kuriomis vienuolinio gyvenimo temomis.
- ² Bazilijaus pasakytų *Homilijų* datavimas tebėra diskusijų klausimas. Šiandien tyrėjai linkę tarti dėl penkių *Homilijų*, pasakytų mus dominančiu laikotarpiu. Plg. Fedwick 1981: 9–10.
- ³ *Temp. famis* Bazilijus tarsi dar ieško tinkamo atsakymo, o kitoje panašiu metu pasakytoje *Homilijoje* aiškiai argumentuoja Dievą kaltinančią poziciją. Plg. *Quod Deus non est auctor malorum* 3: 332C.
- ⁴ Bazilijus vėliau ne kartą girs Dievo nustatytą kūrinių tvarką, kurios pagrindas yra pats Kūrėjo žodis. Plg. Bazilijus, *Homilia in hexaemeron* V, 10: 321–323 ir *Homilia super Ps 32*, 3: 329 B. Apie tvarkos pakeitimą, substituciją, plačiau žr.: Bazilijus, *Laiškas* 233,1, t. III: 40.
- ⁵ Šiuo atveju Adomo nuodėmė – valgymas nepaisant Dievo nurodymo, *Temp. famis* 7: 326C.
- ⁶ Be kitų sąvokų, žmonių susietumą Bazilijaus raštuose liudija „bendros tarnystės“ (gr. *homodoulos*) sąvoka, sutinkama vėlesniuose, ne vienuolikuose raštuose. Plg. Giet 1941: 31.